

Atenția noastră este reținută aici de celiiva ofițeri ecvestri, care și-au exercitat o comandă sau alta în armata romană din Dacia :

A 132, *T. Ant. Cl. Alfenus Arignotus* ; probabil înainte de cea de-a treia miliție ecvestră, a îndeplinit sarcina de ἐπι[τ]ροπος [ἀν[ω]ν[ω]ν]ς Θεοῦ Ἀβροβέλτου (C.C. Petolescu, Dacia, N.S. 31, 1987, p. 163—164).

C 117, *Tib. Cl.[...]* ; în inscripția de la Hoghiz CIL, III, 953 (=IDR, III/4, 230) (dedicație pentru împăratul Hadrian), în r. 4 : ...G. ANTONIN[us], este vorba de supranumele imperial *Antoniniana* al unei unități militare (legiunea XIII Gemina ori cohors III Gallorum), adăugat ulterior (C.C. Petolescu, SCIVA, 38, 1987, 2, p. 181—182).

P 10, *Pannon(ius) Maxi[mus]* ; altar de la Gherla (CIL, III, 832 ; cf. p. 1377) : *Herculi sancto./Marc. Veraciliu[s]/Verus, leg. Aug./pro p., curant./Pannon. Maxi[mo], pre[fe.] eq[uitum]*. De punerea inscripției s-a îngrijit așadar prefectul călăreților din castrul de la Gherla : este vorba de *ala II Gallorum et Pannoniorum*.

Cum observa M. Macrea (Dacia, N.S., 8, 1964, p. 158, nota 66), faptul că dedicația unui *leg(atus) Aug(usti) pro praetore* provine de pe teritoriul Daciei Prolissensis, ar fi dovada că acesta guvernă cele trei Dacii, după reforma din anul 168. Din păcate, inscripția nu conține nici un element sigur care să permită o încadrare cronologică a acestei legații. Căutând un loc liber în fastele Daciei (vezi I. Piso, Tituli, 4, 1982, p. 382 ; C.C. Petolescu, Revista de istorie, 39, 1986, 9, p. 896, nr. 54), ne gândim mai întâi la domnia lui Commodus, cînd lista guvernatorilor nu este completată ; pentru acest timp ar pleda eventual dedicația către *Hercules Augustus*. Altfel, rămîne a plasa această legație abia după anul 218.

În PIR² M 250 (1983), gentiliciul acestui legat este considerat *Marc(ius)*. Fastele Daciei mai cunosc un guvernator cu gentiliciu asemănător ; ni-l menționează Cassius Dio, de la care aflăm că împăratul Macrinus a trimis pe Marcus Agrippa (Μαρκῆος τῆ Ἀγρίππης) guvernator mai întâi în Pannonia, apoi în Dacia (LXXVIII, 13, 2). Conjuncția τῆ după *nomen*-ul acestui personaj era menită să sublinieze că Marcus, la care face referire textul, era Agrippa (el apare numai cu acest

cognomen în fraza imediat următoare, LXXVIII, 13,3), iar nu altul cu *nomen* asemănător. Iar între *Marcii* cu care era posibilă o confuzie, putea fi și Marc(ius) Veracilius Verus, care a guvernat și el Daciile (poate cîndva după 218).

În acest fel, Pannonius Maximus s-a putut afla la comanda alei II Gallorum et Pannoniorum pe timpul lui Elagabal sau Severus Alexander.

P 26, *Q. Petronius Novatus* ; prima miliție și-a exercitat-o ca prefect al coortei V Gallorum, la Pojejena, pe Dunăre, unde este menționată de o inscripție dedicată lui Jupiter Dolichenus (IDR, III/1, 11) ; cariera lui întreagă este cunoscută dintr-o inscripție de la Tubusuctu (Mauretania Caesariensis) (AnnÉp, 1967, 644 și 1971, 515). În 110 (CIL, XVI, 163 = IDR, I, 3), cohors V Gallorum este menționată în Dacia, în 160 (CIL, XVI, 111) și 161 (RMD, 55) în Moesia Superior, dar în 179 reapare în Dacia (RMD, 123 ; cf. I. Piso — D. Benea, ZPE, 56, 1984, p. 281—282). S-ar putea deci ca Petronius Novatus să se fi aflat la comanda coortei menționate numai după anul 161, eventual pe timpul lui Commodus (vezi în această privință observațiile lui H.-G. Pflaum, *Les carrières procuratoriennes équestres sous le Haut-Empire romain*, Supplément, Paris, 1982, p. 55—56).

Între timp, lista ofițerilor de rang ecvestru s-a îmbogățit, după știința noastră, cu următorii :

— *M. Titius M.f. Quirina Proculus Fabia Roma, praef(ectus) coh(ortis) I Alpin(or)um, trib(unus) mil(itum) leg(ionis) VIII F(laviae) f(elicis)* (Moesia Superior), probabil în începutul sec. II (M. Gabričević, *Cahiers des Portes de Fer*, IV, Belgrad, 1987, p. 159—161) ;

— *M[a]n(ius) Firmus*, prefect al alei I Canninefatium (Pannonia Superior) (R. Hošek, *Tituli Latini Pannoniae Superioris annis 1967—1982 in Slovacia reperi, Praga, 1985*, nr. 3).

Indices amplii încheie lucrarea.

Prin acest *supplementum* la *Prosopographia militarium equestrum*, datorăm prof. H. Devijver (Antwerpen, Leuven) un nou instrument de lucru util și indispensabil.

Constantin C. Petolescu

ANNA et JARO ŠAŠEL, *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt* (Situla 25), Ljubljana, 1986, 533 p. + corrigenda + o hartă aparte.

Cum rezultă clar din titlu, volumul adună inscripțiile latine descoperite pe teritoriul Iugoslaviei și publicate după apariția Suppl. 2 din CIL III (1903). Din culegerea publicată

de A. și J. Šašel sînt luate la o parte inscripțiile strînse de V. Iloffiller și B. Saria în monumentalul corpus *Antike Inschriften aus Jugoslawien, I (Noricum und Pannonia)*,

Zagreb, 1938 (singurul volum apărut), precum și cele cuprinse în cele patru fascicule apărute pînă în prezent din *Les inscriptions de la Mésie Supérieure*, sub direcția prof. Fanoula Papazoglou (I: *Singidunum*, 1975; II: *Viminacium et Margum*, 1986. IV: 1979, *Remesiana*; VI: *Scupi et la région de Kumarnovo*, 1982). Inscripțiile descoperite și publicate după 1940 au fost culese de aceiași epigrafisti de la Ljubljana în două volume: *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt* (Situla, 5, 1963; 451 de inscripții) și *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla, 19, 1978; inscripțiile nr. 452—1222).

Și în volumul publicat în 1986, inscripțiile (numerate în continuarea seriei precedente) sînt grupate pe provincii: Macedonia (nr. 1223—1272), Thracia (nr. 1273—1273 A), Moesia Superior (nr. 1274—1465), Dalmatia (cele mai numeroase; nr. 1466—3002), Dacia Superior (menționează a inscripțiilor *quae in territorio Iugoslaviae inuentae erant*, prezentate de Milena Dušanić în vol. *Inscripțiile Daciei romane*, III/1, nr. 1—3, 106—108), Pannonia Inferior (nr. 3003—3108, 3127—3128) și Pannonia Superior (nr. 3109—3126). Indici amplii (*nomina virorum et mulierum: cognomina; imperatores et domus eorum: consules: res publica populi Romani; res militaris; religio; tribus Romanae; geographica: res municipalis; varia; comparatio numerorum: recensio locorum recentiorum*) încheie volumul. Localitățile unde au fost descoperite inscripțiile (*Loca ubi inscriptiones repertae sunt*) sînt marcate pe o hartă aparte, cu indicarea nr. de ordine din text.

Cîteva din inscripțiile cuprinse în volum ne rețin în mod deosebit atenția:

1242. *C. Vin(eius) C. l(ibertus) De() salve*. Acel *De* a fost interpretat în mod diferit: să fie *d(ominus) e salve* (cf. nr. 2703)?

1294. Inscripția funerară a lui *Aur(elius) Mercurius, mil(es) leg. XIII Gem.*: inscripția trebuie probabil inclusă în repertoriul celor privitoare la istoria Daciei romane.

1370. Inscripție descoperită în castelul de la Tekija (Transilvania). Dedicatul era probabil magistrat *m(unicipi) D(ierna)* (abrevierea pentru municipiul Drobeta era diferită: vezi IDR, II, p. 17—18). Este vorba de o „piatră rătăcitoare”, ajunsă peste Dunăre în antichitatea tirzie (ca material de construcție). Dar contrar opiniei lui R. Ardevan (*ActaMN*, 21, 1984, p. 108) și chiar a noastră (*SCIVA*, 37, 1986, 4, p. 347—348, nr. 327), credem acum că în r. 5 trebuie menținută întregirea propusă de Al. Bărcăciă (BCMI, 32, 1939, 102, p. 172): *ob honorem q(uin)q(uennaliatis) port[us]*; cf. *IMS*, II, 61:

nautar(um) q(uin)q(uennalis). Vezi și mai departe nr. 2018: [...co]ll(egi) *fabrum mag(istro) q(uin)q(uennali)*.

1372. Inscripția unui veteran al cohortei III *Campestris*, care și-a avut sediul o vreme (sec. II e.n.) la Drobeta. Avînd în vedere locul descoperirii („in muris castelli Cuppae”), nu este exclus ca acest veteran să-și fi îndeplinit stagiul militar chiar în garnizoana de la Drobeta.

1413. Inscripție dedicată *Genio Illyrici* pentru sănătatea împăratului Severus Alexander și a împărătesei Mamaea Augusta, prin grija procuratorului Ant(onius) [Si]lvanus: în r. 8—10, noi completăm: *Iulianus, fil(ius) stat(ionis) Ulp(ianensis), tabulariarium sumptu suo fec(it)* (cf. IDR, II, 16).

1448. *Aper. milis exercus*; a se compara cu *biercus*: ZPE, 61, 1985, p. 238.

1522. Altar dedicat *Aesculapio / et Ygiae Aug(ustis) s(ocrum)* etc.; remarcabilă reproducerea epitetului *Augustus-Augusta*, cu dublarea lui *G*, precum și dublarea lui *S* în r. 3.

1558. Inscripția funerară a unui *dec. m./muni. Fla*: la sfîrșitul r. 3, s-a gravat un *M*, dar din lipsă de spațiu s-a renunțat, gravîndu-se în rîndul următor: *MVNI*.

1779. Inscripția lui Ae(lius) Felicianus, soldat din legiunea XIII Gemina, poate data din vremea cînd unitatea se afla în Dacia, și nu neapărat din vremea cînd a fost dusă la Ratiaria.

1957. Probabil este vorba de un *cursus honorum* al lui Cn. Iulius Severus, originar din Dalmatia: vezi *CIL*, III, 2830 (= *ILS*, 1056) și *AnnÉp.*, 1950, 45 (*PIR*² I 576: J. Šašel. *Tituli*, 5, 1982, p. 562).

1994. Pentru latina populară, de reținut expresia *con quo*: vezi H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București—Paris, 1978, p. 316, § 318.

2017. De reținut abrevierea epigrafică *bb(iene) m(un)terentibus*.

2973. Inscripție mutilată de la Salonae, în care un împărat poartă titlurile triumfale de *Sarmaticus* și *Dacicus*; după editori: „Inscriptio ad imperatorem Aurelianum pertinet et probabiliter anno 275 tribuenda est”.

2089. Dacă inscripția lui L. Domitius Valens, veteran al legiunii V Macedonica, datează într-adevăr către sfîrșitul sec. II (după forma literelor), atunci ea trebuie inclusă printre cele privitoare la istoria Daciei.

2130. Inscripția dacului Aurelius Maximus: ea este inclusă printre cele privitoare la istoria Daciei: I. I. Russu, *AISC*, IV, 1941—1943, p. 217, nota 20; idem, *Daco-geții în Imperiul roman*, București, 1980, p. 50, nr. 23; A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*⁴, 1975, nr. 662.

2241 și 2305; *concorditer*; vezi și *concorde* pe un vas de lut de la Hinova (SCIVA, 32, 1981, 4, p. 601, nr. 25).

2258. Abrevierea *D(eu)s* ne trimite iarăși la inscripția creștină de la Lazu (jud. Constanța) (IGLR, 52; vezi SCIVA, 38, 1987, 4, p. 401–402, nr. 400).

2618 (la A. Dobó, *op. cit.*, nr. 686, inscripția este reprodușă incomplet). În r. 3, lectura este contestată de I.I. Russu, *Cerc. de Lingv.*, Cluj, 15, 1970, p. 171, care propune *Dasae* (genitiv), nume illiric; deci inscripția trebuie exclusă dintre cele privitoare la istoria Daciei.

2703. Abrevierea *d(omin)c* trimite și ea la discuția în legătură cu inscripția de la Lazu (jud. Constanța) (vezi mai sus).

2807. Altar votiv dedicat de un *bf. cos. [leg]. V. Ma[c.]*; inscripția ar data din sec. II, deci poate fi inclusă printre cele privitoare la istoria Daciei.

2881. *Dis[salutari]bus | Cn. Corne[li]us Severus|ob periculum|quod evase|rat*; cf. IDR, III/1, 138 a (Tibiscum): *qu[od] eff[u]gerit periculum*.

3095. *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) | pro salute T. Fl(avi) Martini, d(eurionis) c(oloniae) M(ursensium), | praef(ecti) coll(egi) cent(onariorum), | I(lvir(i) design(ati) etc.*; abrevierea *D.C.M.* ne sugerează dezlegarea enigmei inscripției de la Denta CIL, III, 1555 (=12594)=IDR, III/1, 109 (vezi SCIVA, 38, 1987, 1, p. 25–26).

Constanțin C. Petolescu